

Srečo DRAGOŠ (1998), *Katolicizem na Slovenskem: Socialni koncepti do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Krtina. 273 str.

Na začetku Krtovih in Krtininih knjig je Brechtova misel: »Knjiga je orožje...«, ki je seveda ne moremo vzeti neposredno. Bolj kot akcijska naravnost, prizadevnost ali celo gorečnost bi bile za knjigo S. Dragoša *Katolicizem na Slovenskem* značilne premišljenost, izvirnost, aktualnost in primerčnost za sociološko preučevanje. Lahko bi rekli, da knjiga celo presega pomembnost sociološkega obravnavanja različnih konceptov in ima širši kulturni značaj. Gre torej za analizo različnih socialnih konceptov, ki so nastali znotraj katolicizma do druge svetovne vojne, ki so imeli pomembno težo v takratnem času in so še danes pomembni – v tem Brechtovem smislu jo lahko vzamemo v roke.

Tako nam Dragoš že na začetku ponudi teoretsko izhodišče, ko zavrne na eni strani kritike, ki so jih predvojni in poznejši marksisti naslavljali na katoliške intelektualce, na drugi pa še vedno aktualno opredeljevanje katolicizma kot edinega nosilca duhovnih vrednot v modernem svetu. Problem je daleč od tega, da bi bil enostaven – za ideološkimi spori in konflikti, v katere so bili vpletene konkretne zgodovinske osebnosti, se kaže travmatičen začetek modernizacijskih procesov, ki so izbruhnili v vsej brutalnosti in so cerkev in druge družbene akterje prisilili reagirati.

Na podrobnejšo opredelitev osrednje teme naletimo že v prvem poglavju, ki se imenuje »Paradoksnost in konfesionalnost«. Avtor pokaže na paradoksnost situacije, ki je v globalnem smislu v tem, »kako reagirati na modernizacijske izzive v tipično predmodernih družbenih razmerah.« Konkretno to za katolicizem pomeni, kako rešiti delavsko vprašanje in pri tem ne zaiti v marksizem. To vprašanje, ki ga je v literaturi nakazal Cankar v podobi hlapca Jerneja, so

rešili krščanski socialisti in Andrej Gosar. Oboji so poskušali zadostiti socialnim kriterijem v moderni družbi, pa tudi kriterijem vere.

Sledi poglavje »Med gibanjem in institucijo«, v katerem se začne analiza poudarkov, pomembnih za razumevanje konfrontacij znotraj katoliškega tabora. Z začetki industrializacije se je položaj spremenil in cerkev je bila prisiljena reagirati na nov način. Začel se je proces diferenciacije, ki ga je cerkev seveda zaznala, ni pa ga uvidela kot sistemski problem. Šele ko je v procesu pospešene diferenciacije cerkev poskušala vpeljati integristični koncept družbe, so dozoreli pogoji za nastanek klerikalizma. V tem kontekstu bi lahko razumeli tudi Grivčevo in Ušeničnikovo prizadevanje, ko sta sicer priznavala strukturne razlike, ne pa meja med njimi, kar je imelo za posledico negacijo sistemskih diferenc. Tako je za Grivca bistveno dokazovanje, da je Cerkev mistično telo v dobesednem smislu, in s tem brisanje razlik tako v cerkvenem kot v zunanjem okolju. Podobno velja za Ušeničnikovo sociološko razlago, kjer je Cerkev edina sila, ki je zmožna opredeliti pravi Smoter in Vrednote.

Težave v zvezi s prilagajanjem Cerkve moderni dobi pa so bile tudi doktrinarne narave. Tako Dragoš v podpoglavju »Doktrinarni problem« pojasnjuje, da so kompleksen problem prilagajanja modernizacijskim procesom zaznali predvsem na socialnem področju, ki so ga formulirali v konfrontaciji z liberalizmom in komunizmom. Tipična v tem kontekstu je Kettelerjeva kritika liberalnih zadrug in liberalizma, ki jo je prevzel tudi Ušeničnik. Liberalizem je zanj v nasprotju s katoliško doktrino ideologija totalne svobode in torej nevere. Edine primerne so katoliške zadruge, ki

nimajo v vidu samo izboljšanja materialnega položaja, temveč tudi duhovno srečo. Kritika marksistov pa je v tem, da so *pre-malo* radikalni — zavzemajo se samo za materialno in ne tudi duhovno svobodo.

S tem so zanikane razlike v samem spektru socializma in povampirjena tudi zmerna socialistična doktrina, ki jo je predstavljal E. Kristan. Namesto radikalne in revolucionarne spremembe družbe je po Ušeničniku potrebna celovita družbena reforma, v okviru katere je poglobljena pravna reforma, saj je nenravnost temeljno socialno zlo. Prav hierarhično predpostavljane npravne reforme celoviti družbeni strukturi je osrednja točka krščanskega solidarizma, ki je izzvala polemike in nesoglasja v katoliškem taboru in utrdila osnove za prevlado konservativizma v njem. Nasprotja, ki so se v zvezi z modernizacijskimi vprašanji pokazala že v razlikah med Krekovim in Mahničevim delovanjem, so postala mobilizacijski dejavnik — na eni strani krščanski socialisti, na drugi oficialna cerkvena stališča. Odnos do modernizma je še zaostрил Pij IX s svojim seznamom 80 zmot, ki med drugim zavračajo vsakršni modernizem in liberalizem.

Reševanje socialnega vprašanja na omejen način je pomenilo krepitev katoliškega konservativizma, kot je poudarjeno v podpoglavju z enakim naslovom. To, da je v reševanju prisotna radikalnost, nas ne sme zavesti, saj ta ni v nasprotju s konservativizmom. Konservativizem je lahko radikalen v svoji težnji po »redefiniranju na podlagi izkustva, ki je v preteklosti funkcioniralo na socialno integrativen način«. V vsakem, tudi radikalnem smislu pa je protiliberalen. Konservativni karakter socialnih doktrin so podpirale še nekatere papeške enciklike kot *Aeterni patris* in *Quod apostolici muneris*. Po prvem katoliškem shodu iz leta 1892 pa je pridobil širšo politično razsežnost. Na tej podlagi so se udejanjile tudi različne politične usmeritve katoliških akterjev, ki so se v polemični obliki začele kazati na naslednjih shodih. Na prvem shodu se je oblikovalo vprašljivo temeljno izhodišče — ekskluzivnost vere kot temelja vsakega kulturnega delovanja in njeno enačenje s slovenstvom.

Naslednje poglavje, »Ignoriranje in reduciranje«, je namenjeno predvsem razjasnjevanju teoretske dediščine A. Gosarja, ki je ostala v veliki meri zamolčana in simptomatično napačno interpretirana. Tako je zaradi svoje katoliške vernosti ostal sporen za marksiste, medtem ko so ga uradni katoliki in krščanski socialisti kritizirali zaradi zagovarjanja tržne ekonomije. Sporen je bil tudi za zagovornike samoupravnega socializma, saj je že pred Kardeļem govoril o samoupravljanju. Ostal je torej tipično nerazumljen avtor, ki so ga različni avtorji kritizirali, ne da bi se zavedali njegove teoretske kompleksnosti. Tako mu npr. J. Prunk očita neskladje med »zavezemanjem za pravičnost« in zagovarjanjem tržne ekonomije, čeprav gre pri Gosarju za dve avtonomni sferi. Gosar je razlikoval med krščansko etiko in družbenim konceptom, poudarjal razmejitve med posameznimi družbenimi ravni in presegel bipolarno razumevanje družbe — podobno kot Ogris na politični in Kocbek na osebni ravni. Razlikovanje znotraj religije, ki vodi v razmejevanje osebne vere, je danes razumljeno tudi v teoretskem smislu. V času, ko je Gosar funkcioniral kot dober vernik in hkrati prodoren družbeni teoretik, je bilo to v veliki meri nerazumljeno.

Zanimiv je tudi njegov odnos do korporativizma — stanovska ideja in ureditev ne more biti temelj družbenega organiziranja in ne more nadomestiti tržne ekonomije in parlamentarizma, ki pa je potreben korekture v socialnem smislu. V tem okviru je podrobneje razvil svoj koncept stanov, v katerem je poudarjal njihovo povezovalno kot tudi, kar zadeva razredni boj, dezintegracijsko funkcijo. Zato je lahko korporativizem tudi družbeno nevaren, kar se je v drugačni obliki pozneje tudi pokazalo.

Poglavje »Interpretacije interpretacij Pija IX« se nanaša na raznovrsten odmev enciklike *Quadragesimo anno* v zvezi s problemom korporacij in katoliške duhovne prenove v pristojnosti Katoliške akcije. Za ta dokument je značilno prenašanje poudarka od duhovne prenove kot temelja družbenega delovanja na družbeno organiziranje in konfrontiranje. Tako je lahko koncept Katoliške akcije razumljen v smislu

duhovne prenovne ali v smislu večje akcijske organiziranosti. V praksi je imela večjo težo druga interpretacija.

Podobno se je zgodilo z razumevanjem korporacij. Krščanski socialisti so v nasprotju s korporativizmom videli temelj socialnih problemov v izkoriščanju delavcev in so v začetni fazi iskali rešitev v vzpostavitvi pravičnosti, utemeljene na duhovnih oziroma božjih načelih. Avtor poudarja pomembnost enciklike, ker daje možnost za različne interpretacije in s tem poudarja raznovrstnost katoliških konceptov in razhajanj, ki ne izhajajo iz zunanjega sovražnika, temveč so notranje narave.

V poglavju »Cerkvene enciklike – aplikacija in izsiljevanje« je poudarjeno troje – treba je razlikovati med ravnijo enciklik, ki ponujajo različne interpretacije, ravnijo družbenih konceptov in socialno-politično ravnijo. Vse te ravni so dovolj kompleksne, da producirajo različnosti in priložnosti za konflikte. Avtor v zvezi s konflikti znotraj katoliškega tabora zavrača kavzalni pristop, ki predpostavlja »strukturiranje ključnih dilem in jih poenostavi v izključujoče alternative«. Namesto tega poudari razumevanje konfliktov v okviru sistemske teorije, ki temelji na možnosti komunikacije in proizvaja nove razlike, pa tudi nove konflikte. V tem smislu je različnost interpretacij nujnost. Temu se je približal Gosar, ki je vztrajal pri splošnejšem razumevanju omenjene enciklike in zavračal njeno neposredno povezovanje s korporativizmom.

Vprašanje različnosti interpretacij je še danes aktualno, kar kažejo mnoge, tudi najnovejše polemike.

V poglavju »Pravičnost – socialni ali menjalni problem« je v ospredju polemika med Ušeničnikom in Gosarjem. Prvi poudarja moralno prenovno, medtem ko Gosar s krščanskimi socialisti zagovarja praktično reševanje socialnih problemov. Ušeničnik vidi rešitev znotraj sistema ekonomije, v pravični plači, Gosar pa jo postavlja v socialno sfero in s tem prvi definira koncept socialne politike pri nas. Če pogledamo na to dilemo z današnje perspektive, ni težko ugotoviti povezanost Gosarjevega koncepta z današnjim razumevanjem tržne ekonomije in njenih korektur, medtem ko je

Ušeničnikova logika bližje Kardeljevi delitvi po delu, povezani z idejo samoupravljanja pod idejnim nadzorom.

V sklepnem poglavju avtor diferencira različne katoliške in tudi druge poznejše koncepte glede na stopnjo ekscentričnosti oziroma razsrediščnosti glede reguliranja družbe. V tem smislu so omenjeni: katoliški integrizem, ki je izhajal iz podrejanja vseh družbenih sfer vrhovni ideji katolicizma; katoliški solidarizem z organicističnim modelom družbe, krščanski socialni aktivizem A. Gosarja, ki je prvi povezal koncept tržne ekonomije s postopnim prehodom v socializem; koncept krščanskega socializma, ki se je približeval marksističnemu razumevanju družbe; socialni kristjani s Kocbekovim pojmovanjem različnih življenjskih ravni in razmejitvijo med nazorom in politikom; korporativistični koncept s korporativno regulacijo, boljševiski koncept, samoupravni koncept z majhno stopnjo avtonomije posameznika in moderni pluralistični koncept. Avtor sklene pregled s trditvijo, da so predvojni koncepti – razen Gosarjevega in Kocbekovega – centristično orientirani, zato so za njih njihovi lastni socialni koncepti le drugotnega pomena. Poglobljenost in razdelanost posameznih socialnih konceptov je zato povezana z razumevanjem širše družbe in področij znotraj nje. V tej bistveni zvezi se kaže tudi zapletenost modernizacijskih procesov.

Že bežen vpogled v omenjeno knjigo nam pove, da je vsebina vse prej kot enostavna, vendar se spleča potruditi. V veliki meri gre za pionirsko delo, v katerega je bilo vloženo veliko napora. Pri tem nimam v mislih samo izbrane vsebine in njene aktualnosti in v veliki meri nerazjasnenosti, ampak tudi večjo kompleksnost, ker se je avtor zadevi približal s sociološke plati in s pomočjo sistemske teorije odkril večplastnost predvojnih katoliških konceptov in njihove notranje dinamike. Ti so večkrat prerasli svoj lastni okvir in bili uporabljeni v te ali drugačne politične namene. V tem je viden njihov današnji pomen in tudi politična teža. Omenjeno delo je seveda upravičeno kritično do nekaterih katoliških konceptov in njihovega odnosa do socialnega vprašanja. To velja predvsem za uradni

katolicizem, znotraj katerega so prav tako obstajale razlike. Te so bile pogosto zakrite, ali pa so se manifestirale kot rezultat zunanjih dejavnikov. Še večje razlike najdemo v celotnem spektru katolicizma. Avtor razkriva njegovo medsebojno raznolikost. Pri tem prepoznava njegov tudi v slovenski javnosti skoraj nepoznan dinamičen in ustvarjalni vidik. Zato to delo pomeni poleg kritike tudi rehabilitacijo tistega dela kato-

licizma, ki je v zvezi z razumevanjem modernizacijskih procesov še vedno aktualen, vendar so ga različni politični akterji velikokrat prezrli. V mislih imam predvsem Gosarjev koncept. V času naše kvazipolitične razcepljenosti je tudi za mnoge izobražence sprejetje takih konceptov globalen problem.

Vida Kramžar Klemenčič